

Den alerta

Fritänkaren

Nr. 233 Mars 2015

Tjugotredje årgångens fjärde nummer

Innehåll i detta nummer:

Krigsbarnen (<i>teaterrecension av 'Fosterlandet'</i>)	2
Hitchcocks film om Förintelsen	3
Några filmrecensioner	3
Filmatiseringarna av William Somerset Maugham	5
Ahasverus minnen, del 141: <i>Primo Levi</i>	6
Sibelius nio symfonier (<i>gammal klassiker</i>)	8
Några milstenar, mars 2015	11
Återupplivningen, del 9: <i>Verona</i>	12
Tålamodsresan, del 5: <i>Virusproblemet</i>	13
Tillbaka till Spiti, del 15: <i>Dåligt avsked (avslutning)</i>	15
Förensingsresa med komplikationer, del 13: <i>Frukost i Jorethang</i>	17
Kalasresa med förvecklingar, del 3: <i>Försenad diwali i Manali</i>	18
Världens bästa böcker och filmer – förslag till två tio-i-topp-listor	20

Fritänkaren har aldrig sökt eller undfått något statligt eller kommunalt stöd eller bidrag för sin utgivning.

Den ägnar sig mest åt litteratur, musik, film, politik, filosofi, religion och resor men även åt annat. Den är inte på något sätt anknuten eller ansluten till någon ideologi eller åskådning av vad slag det vara månne, utan tar tvärtom avstånd från varje institution som kräver okritisk underkastelse, och är helt oberoende humanistisk.

Beteckningen *Fritänkare* är ursprungligen tysk och står för person som i religiösa och ideologiska frågor inte erkänner någon auktoritet och därför är kritisk och avståndstagande mot alla religiösa och ideologiska institutioner och framför allt deras eventuella dogmatik.

Redaktion : C. Lanciai, Ankargatan 2 A, 414 61 Göteborg, tel. 031-247887.

Postgiro : 621 39 94 – 4 ("Fritänkaren", C. Lanciai)

Årsprenumeration: 250 kr (även i Danmark och Norge; i Euroland: 30 Euro)

Tvåårsprenumeration : 350 kr (40 Euro)

Avgifterna har inte höjts på över 11 år.

IBAN-nummer för folk som eventuellt vill betala prenumeration även från annat utland:

SE37 5000 0000 0500 7297 2165

Bic-code: ESSESESS

Redaktionsslut för detta nummer : 2.3.2015

Copyright © C. Lanciai med medarbetare - **Letnany 255**

Det nästsenaste numret av *Fritänkaren* finns numera alltid tillgängligt på nätet jämte andra skrifter:

www.fritenkaren.se

e-post-adress : clanciai@yahoo.co.uk

Krigsbarnen

Att få se den nyskrivna pjäsen "Fosterlandet" och dess världspremiär på Stadsteatern i Göteborg var en stor upplevelse. Hur ny pjäsen än är så är den ändå samtidigt urgammal, ty den speglar ett 70-årigt trauma som fortfarande värker idag, och både författaren och regissören kan man säga ha "värkt" fram pjäsen genom egna erfarenheter, då båda är barn till krigsbarn.

När Finland kastades in i fortsättningskriget i juni 1941 skulle detta krig inte gå lika fort över som det föregående Vinterkriget, som bara varade en vinter. Fortsättningskriget varade i drygt tre år och blev betydligt mera traumatiskt än Vinterkriget, som var ett heroiskt fosterlandskrig, medan Fortsättningskriget blev ett malande envig med ödet i en kamp som måste förloras.

Med kriget kom lidandet för civilbefolkningen med svält och sjukdomar, två plågor som är lika oundvikliga i varje krig som de andra två, förstörelsen och döden, och för att rädda utsatta barn från sjukdom och svält skickades cirka 80,000 barn över till främst Sverige men också en del till Norge och Danmark. Det var nästan lika många barn som krigsoffer. Dessa 80,000 barn gick ytterst skiftande öden till mötes, i princip blev varje öde individuellt och traumatiskt på sitt eget sätt, medan somliga lyckades bra och fann sig hemma i det nya hemlandet blev dock många så traumatiserade att de aldrig mera fann sig hemma någonstans. Det är främst detta som pjäsen handlar om.

Den skildrar en familjehistoria från det andra krigsutbrottet 1941 fram till Finlands firande av 90-årsdagen av sin självständighet 2007, och den ledande själen i det hela är Birgitta Ulfsson, som i december 2007 ligger döende på sjukhus men blickar tillbaka på sitt liv, dess inledande lycka, den inbrytande tragedin med förlusten av mannen som stupad och den äldre sonen bortskickad till Sverige, och hur det sedan gick för de båda bröderna, hennes söner, den ena helt försvenskad i Göteborg med förträngning av sin finska bakgrund, och den andra en typisk finne. Även deras damer kommer med i handlingen och framför allt det svenska krigsbarnets dotter, utmärkt spelad av Tanja Lorentzon, som blir en motpol till farmodern och en annan röd tråd i det hela.

Ingenting i iscensättningen lämnade något att önska. I stort sett var allting perfekt och väl balanserat, även om man hade kunnat undvara den stökiga rockkonserten från 1985 med Bruce Springsteen, som verkligen ingenting hade med Finland att göra. Men all den övriga musiken, som förekommer som en annan röd tråd i bakgrunden genom hela handlingen, är idealisk i sina stilla vemodiga melodier (Matti Ollikainen), och den ytterst sparsamma scenografin hör inte till det minst imponerande. Med små medel, i princip bara några bryggor av gran, ges varje scen sin utomordentligt suggestiva illustration, som inte kunde vara mera övertygande och realistisk. Framför allt imponerar regin med sin utpräglade känslighet, där framför allt pantomimerna gör bestående intryck – jag har aldrig sett en vackrare förlösning på scen.

Men det viktigaste av allt är barnen. Den andra aktens slutscen är någonting man aldrig glömmer. Pjäsens viktigaste egenskap är belysandet av hela krigsbarnsproblematiken med alla dess ytterst skiftande nyanser. Få känner till vad detta egentligen handlade om och egentligen bara de som direkt var berörda. Denna pjäs ger en skakande och samtidigt inkännande inblick i hela traumat, som liksom varje krigstrauma måste förbli bestående genom flera generationer.

Detta är något av det bästa jag någonsin sett på Göteborgs Stadsteater, det måste utbringas en eloge för alla medverkande och ansvariga, främst författaren och regissören, men även samtliga skådespelare – som ändå alla måste träda tillbaka för barnen.

Hitchcocks film om Förintelsen

Redan när de första koncentrationslägren blottades på östfronten inför ryssarnas annalkande insåg man genast vikten av att uppdagandet av vad dessa läger innehöll dokumenterades, och de första filmerna från Polens koncentrationsläger blev därför ryska. Ryssarna skickade dessa filmer till de andra allierade, som dock fann dem delvis manipulerade och vinklade i propagandasyfte. När engelsmännen nådde fram till sina tyska koncentrationsläger chockerades de av det oförnekliga faktum att de ryska dokumentärerna hade varit sanna. Vad som blottades var en hemskare verklighet än vad någon hade kunnat föreställa sig och som var och en till en början måste vägra tro att kunde vara sann. Detta är problemet med Förintelsens koncentrationsläger än idag.

Då de ryska dokumentärfilmerna ändå hade varit delvis manipulerade och vinklade såg engelsmännen desto noggrannare till att göra sina dokumentärfilmer så utförliga och vetenskapliga som möjligt, så att ingen skulle kunna betvivla att vad som visades och filmades var sant. Därför skickades enbart professionella filmare över till Tyskland, och en av dem var Hitchcock.

Han kom med först i sluttampen men fick ändå ett visst inflytande över det hela. När emellertid redigeringen av dokumentärerna var färdiga var resultatet så överväldigande i sin chockerande hemskhet att de aldrig skulle kunna ha någon uppbygglig verkan, och nu gällde det att sätta Tyskland på fötter igen. För det ändamålet hade dokumentärerna ingen funktion. Tvärtom. En del klipptes ner och användes (under redigering av Billy Wilder) i Amerika mest i sensationssyfte för att påvisa vad tyskarna egentligen sysslade med under kriget, men dessa blev bara glimtar och kortfilmer hårt nerklippta från grundmaterialet. Den riktiga dokumentären förblev levande begravd ända fram till våra dagar.

Först under det senaste året har man kunnat lyfta fram detta unika dokumentärmaterial på nytt och visa det offentligt. Det tog alltså 70 år för historien att kunna smälta dessa filmer, och nu är det viktiga syftet med att visa dem att påminna och bevisa att Förintelsen faktiskt förekom och var sann, när det under de senaste årtiondena har väckts alltmera tvivel om just den saken. Dessa dokumentärer är oförnekliga. Ingen kommer någonsin att kunna förneka Förintelsen, hur man än och hur gärna man än försöker.

Några filmrecensioner

American Sniper. Inblick i en krypskytts liv: Filmen har kritiserats för sin glorifiering av våld och krig, för att ge en ensidig version av kriget i Irak med partiskhet för Amerika och för att ignorera problemet. Nåväl, Clint Eastwoods ambition var inte att komma fram till någon moralisk eller politisk bedömning av det hela utan bara att berätta historien om en krypskytts liv. Ämnet är ytterst kontroversiellt, då en krypskytts krigsverksamhet i allmänhet bedöms som det minst ärorika och fegaste sättet att föra krig – man dödar folk genom att gömma sig för dem. Ändå lyckas Clint Eastwood försvara sin krypskytt. Han lyckas övertyga om att krypskytten gör vad han gör helt enkelt för att han måste och inte har något val. Det förekommer två kritiska scener när han ställs inför det mycket svåra dilemma att få barn som måltavlor. Den första inträffar i början av filmen, barnets moder är också med, och krypskytten dödar båda – det är inget annat att göra. I den andra scenen ber han innerligt om att barnet i fråga inte skall plocka upp den raket som den soldat lämnat efter sig i gatan som han först skjutit ner. Barnet plockar upp raketerna och börjar avancera som för att avse att använda den, krypskytten tvekar, detta är

kanske hela filmens mest tillspetsade scen – och här skall inte avslöjas vad som händer. Till slut återvänder han till ett normalt liv, och historien leder fram till ett högst oväntat och plötsligt slut, vilket måste försona vem som helst med hela detta förfärliga öde. Det är sant, han har mördat 160 människor på fegaste möjliga sätt, men han måste ursäktas. Någon måste göra det, och han gjorde bara vad som måste göras. Punkt slut. Clint Eastwood avstår från alla vidare kommentarer, vilket vi också borde göra.

The Imitation Game. Detta är en djupt gripande film om ett faktiskt öde, en sann historia och en bottenlös tragedi. Det filmades redan 2001 med Dougray Scott och Kate Winslet och återigen 2011, men det här är en mera fullbordad skildring som försöker och kanske lyckas göra fallet någon sorts full rättvisa. Filmen startar sex år efter kriget för att belysa det kritiska efterspelet, sedan berättas den verkliga Enigma-historien, om hur tyskarnas omöjliga krypteringskod kunde brytas, vilket är filmens ryggrad, varpå man sedan får ta del av geniets barndom med presentationen av hans bästa vän Christopher, vilket namn han sedan ger sin fullbordade dator. Charles Dance är praktfull som filmens skurk, som hatar geniet från början och konsekvent gör allt för att motarbeta och sabotera honom, ignoreras vilken skada han faktiskt gör, han är alltid bra på avancerade skurkroller, men man saknar honom inte när han försvinner. Keira Knightley gör ett djupt intryck som fröken Clarke, och varje scen med henne lyfter filmen, i synnerhet den förkrossande slutscenen. Detta är en historia om den högsta graden av heroism, den stillsamma arbetaren i bakgrunden instängd i sin verkstad, som gör sitt jobb under tystnad utan att någon utom han själv inser betydelsen av hans arbete – och får ingen lön utom otacksamhet och sabotage, jämte ett totalt mörkande av allt han sysslat med och ett fruktansvärt straff för ingenting genom myndigheternas blotta dumhet. De tre olika historierna smälter samman till en och fullbordar tragedin – efter den fullständiga triumfen. Inte förrän efter 50 år släpptes sanningen ut och fick han sin återupprättelse – men det var så dags. Att huvudlönen för hans insats blev drivandet av honom till självmord kan aldrig förlåtas.

The Upturned Glass (1947) Doktor James Mason i ett svartskjedrama med två kvinnor, den ena en älskarinna och den andra hennes svägerska: Detta är en mycket ovanlig och intelligent thriller, som de flesta psykologiska thrillers som handlar om läkare är. Det är James Masons första egna produktion där hans egen fru Pamela Mason, här som Pamela Kellino, spelar en av huvudrollerna i två kvinnoaffärer som båda leder till katastrof, den ena värre än den andra. Flera gånger leder intrigen vilse men bara för att samtidigt tillspetsas, när doktorn finner sitt eget fall ständigt mera svårhanterligt. Han iscensätter en sorts skenrättegång med sig själv genom en föreläsning inför sina medicine studenter, och en av studenterna genomsådar nästan vad som kan ligga bakom presentationen av fallet. Är doktor James Mason i kontroll av situationen eller inte? Har han rätt att avgöra vad som är rätt och fel eller inte? Har han rätt att som läkare sätta sig till doms över en mördare? Filmen ställer många frågor, och frågeställningarna blir ständigt mera kritiska, tills han slutligen ställs inför sin avgörande prövning genom en läkarkollega, när han kallas till att genomföra en extra hjärnoperation fast han inte vill det. Dessa scener är de mest intressanta i filmen. James Mason har som läkare inget annat val än att förbli konsekvent med sina egna argument och slutsatser och avsluta sitt eget fall efter att ha mottagit sin underförstådda dom av den äldre kollegan. Det är en mycket märklig film, inte för dess regis skull, som är obetydlig, men för sin mycket tankeväckande historia om ett fall som inte ens läkare på något sätt skulle kunna bedöma korrekt. Tragedin i detta fall är att James Mason, en av 1900-talets bästa skådespelare, alltid en grubblande romantisk hjälte, mera hamletisk än byronsk, faktiskt inte har något val, vilket ingen kan ifrågasätta.

London Belongs To Me (1948) Hjärtevärmade interiör från London före kriget: Det handlar om ett hyreshus med dess hyresgäster av mycket skiftande kaliber, av vilka den sista är en utsatt spiritist som på något sätt hamnat utanför alla ramar (Alastair Sim i en oförglömlig roll, som senare kopierades av Alec Guinness i "Ladykillers"), medan huvudpersonen är Richard Attenborough som en ung och ansvarslös lycksökare som inte gör någon lycka, som uppvaktar dottern i huset medan hans före detta inte vill lämna honom i fred, vilket leder fram till tragedin. Huset blir en samlingsplats för intriger och komplikationer, där de olika ödena flätas samman till en intrikat väv, som ständigt blir mer fascinerande, samtidigt som tragedierna blir mer än en – Alastair Sim råkar värst illa ut av alla. Galleriet av färgstarka skådespelare förlämnar filmen en aura av oförglömlig charm, där även den unge Hugh Griffith gör entré mot slutet och höjer stämningen och spänningen ytterligare, när en idyll utvecklas till ett drama som kommer att angå hela London. Det är en underbar historia med stor värme och empati och nästan dokumentär till prägel. Tyvärr har jag inte läst romanen, som torde vara ännu bättre. Filmen är ett måste för gräsrotsrörelser, miljökampanjer och alla försvarare av de små människornas rättigheter i små omständigheter och knappa förhållanden, till vilken kategori dock större delen av mänskligheten hör.

Filmatiseringarna av William Somerset Maugham

Alla dessa filmatiseringar är i en överlägsen klass för sig, och deras styrka är att de så rigoröst som möjligt försökt hålla sig till originalet. Den första är *Of Human Bondage* ("Människans slaveri") med Leslie Howard och Bette Davis från 1934, som är imponerande alltjämt idag fastän den är så tidig, då både Howard och Bette Davis här redan är som allra bäst. 1942 kom *The Moon and Sixpence* ("Månen och silverslanten") med George Sanders i huvudrollen och en av sina bästa prestationer, om inte den bästa, som den Gaughin-inspirerade målaren i säkert den främsta psykologiska konstnärsskildring som gjorts på film, möjligen med Kirk Douglas som van Gogh tio år senare som pendang. Även denna film är alltjämt imponerande i synnerhet genom sin final, när den svartvita filmen plötsligt övergår i sprakande färger i en överväldigande hyllning till konsten.

1946 gjorde man *The Razor's Edge* ("Den vassa eggen") med ett elitgalleri av den tidens mest strålande stjärnor, Gene Tierney och Tyrone Power, Anne Baxter och Clifton Webb och Herbert Marshall som Maugham själv. Det var meningen att George Cukor skulle regissera, men han opponerade sig mot att man en aning ville justera handlingen, så regin övertogs av en för övrigt okänd Edmund Goulding, men trots diskrepanserna från boken är det en alltigenom lysande och njutbar film, inte minst genom de extra ingredienserna. Därigenom kompletterar filmen och romanen varandra – man kan ta del av båda utan att någondera förlorar i jämförelsen.

1948 satsade man på att filmatisera tio av hans noveller med honom själv som presentatör. Den första av dessa är "Kvartett", som också är den bästa, där alla fyra novellerna är djupt och nästan förkrossande mänskliga. Priset tas emellertid av den tredje, om en drakflygare, och det är väl filmhistoriens mest gripande skildring av vad drakflygning egentligen handlar om. Huvudrollen spelas av cockneyn George Cole, och hans egen son får spela hans barndom. Somerset Maugham bekände själv att han inte förstod sig på historien, men han har ändå lyckats förmedla den, och hans försök till att ge den en logisk avslutning måste försona vem som helst med hela historien.

Den andra heter "Trio" och presenterar bara tre historier, där den första är om den analfabetiske klockaren som avskedas för att han är analfabet, vilket råkar kasta ta in honom i ett

betydligt mer givande liv. "Allvetaren" är den andra historien, där Nigel Patrick gör en virtuos rolluppväsning som den avskyvärde allvetaren som dock visar sig ha djupare mänskliga egenskaper. Den tredje historien tilldrar sig på ett sanatorium för lungtuberkulos med dess olika öden, de båda skottarna som lever på att ständigt få gräla med varandra, det unga paret som är dödsdömt om de gifter sig, varför de gör det, och så vidare.

Den tredje filmen heter "Encore" och har Mai Zetterling att uppvisa som en förförerska i Monte Carlo i den första novellen. En vinterkryssning med en utomordenlig pratmakerska som ständigt och prövande sällskap för alla ombord med oväntad och underfundig kärleksepisod som utvikning är den andra novellen, medan den tredje är en gripande skildring av ett par cirkusartister, som lever på att riskera livet, med Glynis Johns i den förkrossande stjärnrollen. Maugham själv poängterar det omänskliga i deras yrkesutövning, och deras öden skildras med djup empati – och nästan outhärdlig spänning.

Abasverus minnen, del 141: Primo Levi.

Han var en gammal spröd liten man, och anledningen till att jag sökte upp honom var att jag ville träffa honom innan han dog, ty han kunde dö när som helst. Han om någon kunde besvara några av mina mest pockande frågor, då han om någon skulle kunna förstå vad de handlade om och förklara dem, vilket jag aldrig lyckats med själv, hur mycket och länge jag än brottats med problemet.

Han tog vänligt emot mig om dock med en viss reservation och avvaktande, som om han inte ville visa sig oartig med sin oundvikliga misstänksamhet men dock inte heller helt kunde dölja den. Och han frågade nästan genast: "Var ni också en av dem?"

"Jag önskar jag hade varit, för då hade jag kanske kunnat göra något åt saken."

"Hur lyckades ni komma undan?"

"Genom otur som blev tur, precis som Einstein."

"Då var ni lyckligt lottad. Ni slapp komma för nära in på problemet."

"Det är därför jag har sökt upp er. Jag missade något som jag inte borde ha missat, medan ni om någon kan gottgöra mig för förlusten av vad jag borde ha fått gå igenom."

"Varför? Och hur kan jag gottgöra er?"

"Fastän jag inte var med har jag gått och grubblat över problematiken ända sedan dess. Det har väl ni också gjort. Har ni förstått den?"

"Jag har försökt förstå den utan att lyckas."

"Hur nära har ni kommit?"

"Genom att jag levde i den kunde jag inte komma närmare, och därför har jag aldrig lyckats få någon distans eller någon klarblick över vad som hände. Jag hade hoppats någon gång få träffa någon som Einstein eller er, som kunde ge mig en överskådlig klarblick."

"Ändå har ingen kommit närmare och skildrat skeendet bättre än ni och lyckats göra det mera övertygande."

"Det paradoxala är, att ju närmare man kom det, ju mer man förstod det, ju djupare man lyckades studera det, desto mindre kunde man fatta det."

"Kunde inte Einstein vara er till någon hjälp?"

"Han minst av alla. Han tog avstånd från början och förblev alltid distansierad utan att befatta sig med själva problematiken."

”Men ni har desto mer befattat er med just problematiken. Ju mer ni grubblat över den och studerat den, desto mindre har ni förstått den, säger ni, men ändå måste ni om någon ha förstått den.”

”Jag har förstått den så att jag har förstått att den måste för alltid förbli oförståelig.”

”Hur menar ni?”

”Men kom då in och sätt er. Låt oss inte stå här ute vid trappuppgången. Jag blir bara yr av att stå länge. Vi blir tydligen inte klara med denna diskussion ännu på ett tag.”

Och han bjöd mig in i sin salong, och vi fortsatte samtalet där. Han var mycket ivrig i sitt försök att gå till botten med saken med mig, och vi gjorde så gott vi kunde.

”Det mest oförståeliga är den bottenlösa ondskan, den fullständigt perfekta planeringen och metodiken i förintelsen, som inte lämnade några luckor. Man lyckades faktiskt fullkomligt utplåna Treblinka, så att ingenting blev kvar av hela lägret utom en gräsmatta som dolde alla spår, och om inte massflykten därifrån hade lyckats hade ingen någonsin kunnat bevisa att Treblinka existerade och att man där metodiskt ägnade sig åt förintelsen av alla dess interner utan undantag i den uttryckliga avsikten att inte ett enda spår av alla dessa människor eller av lägret någonsin skulle kunna uppdragas. Det var upplagt som det perfekta brottet som de ansvariga skulle kunna komma undan med utan att det ens någonsin skulle kunna uppdragas, men i en så omfattande och grandios skala, att det framstår som det mest monstruösa i mänsklighetens historia. Den uttryckliga avsikten var att utplåna ett helt folk så grundligt att man sedan skulle kunna hävda att det aldrig existerat, Hitler lär ha fått idén från turkarnas metodiska folkmord på armenierna 1915 under inrikesministern Enver Pashas metodiska ledning, den lysande systematiken i folkutrotningen imponerade på Hitler, så att han faktiskt blev inspirerad, och denna förfärliga systematik byggdes gradvis upp steg för steg med en så metodisk exakthet att alla möjliga misstag eliminerades. Den slutliga förintelsen, som märk väl inte inleddes förrän det redan stod klart för vissa ledande hjärnor att kriget måste förloras, var inte någon panikartad improvisation utan det fulländade resultatet av många års planering och experimentering, som summan av ett årtiondes noggranna försök och prövningar. Det var en apparat som byggts på under många år kuggjul för kuggjul, som slutligen framstod som den domedagsaktiga grottekvarn som slutligen malde ner människomassor till stoft med sådan oövervinnelig effektivitet. Det är denna metodiska, överlagda och under lång tid uppbyggda ondska jag inte kan begripa. Hur kunde människan visa sig förmögen till något sådant? Som Dostojevskij skrev är inte ens de mest bestialiska djur förmögna till en sådan överlagd och intelligent ondska och grymhet som människan ensam kan göra sig skyldig till.”

Och då kom vi fram till min huvudfråga till honom. Vad menade han egentligen med titeln på sin bok?

”Titeln säger allt,” sade han. ”Titeln är min fråga till människan och till evigheten. Är detta en människa? Kan denna varelse som gör sig medvetet skyldig till en sådan utstuderad ondska kallas en människa? Eller är hon något annat, och i så fall vad? Att kalla henne monster är bara en undanflykt. Det ofattbara och oacceptabla är att hon faktiskt ändå är en människa och ingenting annat. Men om människan kan vara sådan, hur kan då någon riktig människa mer vilja vara en människa? Det är egentligen det som är min huvudfråga. Om människan är sådan och kan vara sådan, hur kan då människan fortsätta existera? Hur kan människan vara människa om hon berövar sig själv sitt människovärde genom meningslös och metodisk överlagd ondska? Vad kan det bli av en sådan människa? Kan människosläktet ha en framtid med sådana människor? Förstår du vad jag menar? Genom denna historiskt påvisbara oförnekliga överväldigande

destruktiva och omänskliga ondska måste människan förinta sitt eget existensberättigande. Om människan vänder sig mot livet har människan ingen rätt till liv längre.”

Jag förstod ungefär vad han menade, men vi kunde inte ens tillsammans helt komma till rätta med problemet. Vi kunde närma oss det, men vi kunde inte lösa det. Och jag satt för länge med honom. Vi märkte båda att han blev trött och ansträngd men kunde ändå inte släppa diskussionen. Till slut såg jag med oro hur skakis han blev, och jag insåg att jag tröttat ut honom. Jag ursäktade mig och bad honom om förlåtelse för att jag ansträngt honom mer än vad jag borde, men han var mycket förbindlig även i sitt mest uttröttade tillstånd och sade med mycket tunn och spröd stämma: ”Jag hoppas ni återkommer, så att vi kan fortsätta diskutera saken. Kanske vi tillsammans ändå kan ge människan en framtid trots allt.”

Det var bara några dagar senare det hände, att han störtade ner tre våningar från sin trappuppgång och dog. Det spekulerades mycket i saken. Hade han begått självmord? Hade han inte längre orkat med att leva med sina Auschwitzminnen? Eller hade han bara råkat få ett yrselanfall just när han stod uppe vid trappan utanför sitt hem? Jag tror på det senare, då han hade klagat över svår yrsel de närmaste dagarna innan. Man ville få det till självmord, men då finns det mindre smärtsamma, riskabla och bekvämare sätt att begå självmord på. Han hade aldrig uttryckt några sådana tankar och inte lämnat något självmordsmeddelande efter sig, som självmördare vanligen gör om de har någon ställning, vilket Primo Levi förvisso hade, som kemist, författare och diktare och som unik italiensk överlevande från Auschwitz. Elie Wiesel yttrade att han dött redan i Auschwitz 40 år tidigare. Hans bok ”Är detta en människa?” (*Se questo è un uomo*) kom ut 1947. Det var den 11 april 1987 det hände, och han var då 67 år gammal. Jag var ändå glad och tacksam över att jag hade haft turen att få träffa honom och prata med honom innan det var för sent.

Sibelius nio symfonier.

(Efter förfrågan har vi i detta nummers musikinslag valt att ur *Fritänkarens* barndom ta upp en gammal artikel, som aldrig förblivit mindre aktuell.)

Hur kan vi visa oss så djärva och utmanande att våga påstå att det finns nio symfonier av Sibelius när han bara skrev sju?

Ja, han skrev bara sju symfonier som han själv numrerade som symfonier. Men han skrev även en Kullervo-symfoni i fem satser med manskör. Nåväl, alltså har vi åtta, även om han själv i mogen ålder behagade skrota sin ungdoms överdådiga Kullervo-symfoni. Likväl fattas det en. Vilken?

I själva verket åstadkom han egentligen bara åtta symfonier, ty den sjätte och sjunde hänger egentligen samman i en enhet, där den sjunde utgör den finalsats som den sjätte symfonin saknar. Dessa båda symfonier skrev han också såsom i ett svep.

Alltså skrev han bara sex symfonier plus Kullervo-symfonin!

Vi har en annan synpunkt på den saken. Till hans symfonier skulle vi väldigt gärna vilja räkna även den så kallade Lemminkäinen-sviten.

Ha! Det omöjliga verket! Det är ju bara fyra lösa satser utan inre sammanhållning! Det är ju skådespelsmusik! Det är ju bara banala filmmusikeffekter! Få dirigenter har ens velat befatta sig med den smörjan! Ingen musik av Sibelius är så sällan spelad och så litet inspelad som den!

Det är riktigt att denna musik är sällsynt och satt på undantag. Sibelius drog själv in den som mogen man och lät inte "Tuonelas svan" bli spelad på 40 år. Likväl är denna svit kanske Sibelius märkligaste och viktigaste musik över huvud.

Inspelningarna är som sagt få. Neeme Järvi har inte helt förstått och inte lyckats med sin tolkning av den, Okko Kamu har kanske lyckats men inte helt, och med rätta anses denna musik av dirigenterna som kanske alltför svårtolkad. Men det finns även en mono-inspelning från slutet av 40-talet med Eugene Ormandy och *The Philadelphia Orchestra*, som då bestod av världens högst betalade orkestermusiker. Eugene Ormandy kände själv Sibelius, och partituren till de två största satserna i cykeln var då ännu inte ens tryckta. Vilka samtal som har ägt rum mellan Sibelius och Eugene Ormandy om denna musik vet man inte, men det finns skäl att förmoda att Ormandy förstod sig på denna musik bättre än någon annan, då hans tolkning av den är den kanske enda klara, övertygande och tillfredsställande tolkning som finns. Dessutom var Eugene Ormandy ungrare, det finns ett starkt släktskap mellan ungersk och finsk mentalitet som saknar motsvarighet i deras språk, och detta bör ytterligare ha hjälpt Ormandy till förståelse för denna musik, som har det uråldriga urfinska eposet "Kalevala" som inspirationskälla.

Vid den sista konsert som Sibelius själv vågade framföra denna musik i november 1897 reagerade en framstående och ledande kritiker surt med orden: "Denna musik är ju rent patologisk." Kritiker bör man aldrig ta på allvar, ty när de uttrycker sig negativt destruktivt ger de bara uttryck för sina egna frustrationer som misslyckade konstnärer. Tyvärr var Sibelius känslig, som alla äkta konstnärer, och drog in musiken som aldrig spelades igen förrän Eugene Ormandy började intressera sig för den.

Patologisk är kanske inte rätta ordet för den svåra, känslomättade, stormiga och mörka musik som dominerar de båda stora länge undertryckta och otryckta satserna. Den första av dessa, "Lemminkäinen och jungfrurna på ön", är väl däremot något av det mest sensuella som finns inom musiken. Ofta har jag mött människor som stängt av denna musik för att den är så oroväckande, och särskilt då kvinnor. Men det är just detta som är avsikten. Den skildrar den unge svennen Lemminkäinen vidlyftiga lekar med talrika jungfrur på ön, och inför sådana lekar duger det inte att lägga band på känslorna eller försöka undertrycka dem. Deras natur fordrar en utlösning som är ohejdbar. Den andra långa satsen, "Lemminkäinen i Tuonela", är däremot enbart mörk och hotande, de nordliga snöstormarnas vargavinter är utan pardon, skräckkylan verkar gastkramande, och det är enbart passion utan kärlek. Var det kanske detta som verkade patologiskt på herr kritikern Karl Flodin? Kalla det hellre dramatiskt. Musiken var

ursprungligen tänkt som dramatisk operamusik i Wagners efterföljd, men Sibelius bantade ner planerna till enbart orkesterformat; men dramatiken har därav endast blivit ytterligare koncentrerad.

Sibelius brottades sedan med sin Lemminkäinen-svit långt in på 40-talet och blev aldrig nöjd. Han möblerade om satserna så att nummer tre blev nummer två fastän den egentligen varit nummer ett, och så höll han på. Troligen blev han väl aldrig fullt nöjd.

Hur kan vi då vilja försöka få det till en symfoni när Sibelius själv aldrig ens hade en tanke åt det hållet? Faktum är att alla hans brottningar med verkets form envist pekar mot någon önskvärd lösning som aldrig blev klar. Vi vågar försöka presentera lösningen.

Sätt sats nr. 3, den längsta, som inledningssats. Låt stormarna ur det finska helvetet rasa färdigt redan från början. Låt sedan Tuonelas svan bli en logiskt följdriktig Adagio-sats. Denna den äldsta av de fyra kompositionerna hade även i verkets första version en placering efter "Lemminkäinen i Tuonela". Låt sedan den korta, snabba och överdådiga "Lemminkäinenens hemkomst" bli Scherzo-sats. Alltså kvarstår "Lemminkäinen och jungfrurna på ön" som final; och det märkliga är, att den som final blir fullt tillfredsställande, ty den är i sig den mest symfoniska av de fyra satserna då den i sig rymmer en hel symfoni.

Det vemodiga klagande huvudtemat presenterar sig genast i satsens början men börjar snart sin långresa genom de mest omfattande variationer och omvandlingar. Tempot accelererar oavbrutet med den stigande erotiska spänningen, hela orkestern involveras i en häkkittel av *allegro con fuoco* ur vilket dock temat höjer sig luttrat och buret av en ännu högre kärlek mot skyarna. Det följer såsom en seren final på hela satsen en slutgiltig manifestation och kulminering av temat med endast mindre delar av orkestern kvar som ackompanjemang medan det ursprungliga klagande vemodet helt har förvandlats till ett serent majestät av oförläpelig skönhet och härlighet. Detta är Sibelius kanske mest känsliga och genialiska komposition i sin fruktansvärt ihärdiga och luttrande kamp för att få en melodi att gå segrande ur ett hav av genomföringar och metamorfoser. Inte konstigt att han aldrig blev helt nöjd med hur fullkomligheten skulle nås, inte konstigt att de flesta dirigenter går bet på tolkningen, och inte konstigt att musiken betecknas som svår! Denna sats är mer än något annat verk av Sibelius en förbittrad och plågsam kamp för att nå skönhetens absoluta frigörelse.

Det har sagts om Sibelius att ingen klassisk musik kommer så nära den levande naturen som hans musik. Genom hela Lemminkäinen-sviten är detta särskilt förnimbart. Denna musik vibrerar från början till slut av själva den innersta naturkraften i all dess obändighet, extrema variabilitet, vulkaniska stormutbrott och dess mest sublimes stillhet och frid. "Tuonelas svan" är kanske alla tiders mest inträngande Adagio-sats i det musikaliska moll-väsendets innersta substans, har det någonsin hänt så mycket i en Scherzo-sats som i "Lemminkäinenens hemkomst", har naturens hotfullhet någonsin kramat publikens hjärtan hårdare i isande skräck än i "Lemminkäinen i Tuonela", och har kärlekens sublimering och realisering någonsin givits ett mera innerligt uttryck i musiken än i "Lemminkäinen och jungfrurna på ön"?

Vi har alltså här en Lemminkäinen-symfoni, egentligen Sibelius andra symfoni av de nio som han trots allt fullbordade; och denna symfoni uttrycker väl bäst av dem alla den fulla blomstringen av Sibelius oerhörda romantiska musikbegåvning. En kris nådde han vid tidpunkten för den lilla symfonin i C-dur, (vars andra sats vanligen framförs på tok för långsamt fastän dess tempobeteckning är *Allegretto*,) han hade svåra dryckenskapsperioder, han blev flintskallig, han blev alltmera kritisk och komponerade ständigt allt mindre, för att plötsligt helt tystna som kompositör endast 60 år gammal. Kanske även detta hade att göra med det svåra finska tungsinnet. Endast Island och Grönland och Sibirien har svårare klimat i världen än

Finland, som dras med mycket svåra alkoholist- och mentalsjukdomsproblem. Emellertid var Johan Christian Sibelius enbart av svenskspråkig härkomst, hans modersmål var svenska, han talade finska dåligt, men han förstod det finska kynnet, och hans musik sjunger för evigt ur djupet av de oändliga mörka och dunkla finska skogarna, som under större delen av året står begravda i snö under alltför långa nätter av mörker och allt förlamande kyla.

En tolkningsfråga.

Vi hade den stora glädjen härom sistens att komma över de första grammofoninspelningarna av Sibelius två första symfonier från 1930 med Robert Kajanus. Inspelningarna gjordes i London med The London Symphony Orchestra och omfattar även Tapiola och Belsazzars gästabud. Det oerhörda i jämförelsen mellan dessa inspelningar och vilka senare inspelningar som helst, främst av symfonierna, är, att de trots sin tekniska ofullkomlighet så tydligt är så mycket bättre än allt som senare åstadkommits.

Robert Kajanus var en personlig och nära vän med Sibelius, och troligen stod mästaren själv i närheten av Kajanus och dirigerade honom – av alla finländska musiker var väl Kajanus den som var mest väsensbefryndad med Sibelius. Kajanus komponerade själv, och hans musik är snarlik Sibelius, som om de var bröder.

Det slående med Kajanus tolkningar är att de är så genomgående musikaliska – han har fått fram *musiken* hos Sibelius bättre än någon annan. Senare inspelningar må vara tekniskt mera utförliga och perfekta, men ingen når upp till Kajanus musikaliska kvalitet. Den som kommer närmast är Anthony Collins, som ju var den som senare övertog *The London Symphony Orchestra*, och alla dennes inspelningar har heller aldrig senare överträffats, hur primitiva de än är.

I regel har även de övriga finländska dirigenterna lyckats någorlunda hyfsat – både Paavo Berglund, Esa-Pekka Salonen och Okko Kamu har klarat av att tolka Sibelius. Men Herbert von Karajan kunde bara till nöds klara av de sista symfonierna och Tapiola, Vladimir Ashkenasy ska vi inte tala om, och andra ännu mindre.

Egentligen är de enda övriga som klarat av Sibelius engelsmännen. Sir Thomas Beechams och Sir John Barbirollis tolkningar förblir klassiska, och Sir Colin Davis är väl den senaste i raden, som presenterat en rad uppseendeväckande nytolkningar av ofta radikalt slag, som får en van Sibeliuslyssnare att ofta hoppa till av överraskning.

Allt tyder på att Sibelius, i likhet med andra extrema musikfritänkare som Chopin, Berlioz och Beethoven, är omöjlig att ge någon slutgiltig version av. Men den mest övertygande tolkaren förblir Robert Kajanus – och därefter Anthony Collins, som för övrigt torde vara den enda dirigent någonsin som lyckats göra den fjärde stränga ”barkbröds”-symfonin full musikalisk rättvisa genom visad förståelse, så att resultatet faktiskt blivit angenämt.

Några milstenar, mars 2015

- 1 450 år sedan grundandet av Rio de Janeiro av Estacio de Sà.
- 5 200 år sedan Franz Anton Mesmer gick ur tiden.
- 11 30 År sedan Mikhail Gorbatsjov tog över Sovjetunionen.
- 12 70-årsminnet av Anne Frank.

- 13 75 år sedan Vinterkriget avslutades.
- 14 50 år sedan Israels och Västtysklands diplomatiska förbindelser etablerades.
- 15 Isabelle Huppert 60 år.
- 20 Beniamino Gigli 125 år.
- 21 Johann Sebastian Bach 330 år.
40 år sedan Etiopiens monarki fick ett slut efter 3000 år.
- 26 Pierre Boulez 90 år.
- 28 Teresa av Avila 500 år.
- 30 Eric Clapton 70 år.
- 31 Richard Chamberlain 80 år.
100 år sedan D.W.Griffith's "*Birth of a Nation*" hade premiär.

Återupplivningen, del 9: Verona

När jag träffade Alberto Lanciai i Verona och så snart måste skiljas från honom igen, ångrade jag efteråt att jag inte passat på och bett honom köra mig till Alberto Beltrame, så hade de två kusinerna, som inte kände varandra, äntligen kunnat träffas och jag kanske funnit plats hos Alberto B. När jag träffade honom på långfredagen prisade jag min lyckliga stjärna att jag försummat denna chans, ty Alberto befann sig djupt nedtryckt i ett träsk av olyckor. Hans mamma Gina, 94 år, åkte in och ut från sjukhuset och var tydligen på väg att hälsa hem, då hon stundtals inte längre kände igen sina närmaste, och hans svärmor hade nyligen avlidit för några veckor sedan efter en lång tids svår sjukdom, så han var aldrig fri utan pendlade mellan sjukhus och begravningsbyråer och notariat med oändliga bekymmer i släptåg, som en sådan konflikt, att den avlidna hade velat kremeras medan en son vägrade låta henne bli kremerad.

Som om dessa bekymmer inte var nog verkade han också ta på sig alla Italiens bekymmer, som inte var små. Om Grekland lagt det värsta bakom sig menade Alberto, att Italien hade det värsta framför sig. Dock försökte Matteo Renzi, den nye unge premiärministern, göra något åt saken och ville slopa senaten, parlamentets överhus, för att få en effektivare regering, där annars hela tiden varje ärende måste skickas fram och tillbaka mellan kamrarna för prövning och ratificering så att det tog år innan något beslut blev klart. Alberto berättade, att 40% av Italiens yngre arbetskraft var arbetslös, att under det förra året en miljon jobb försvunnit och att det den senaste månaden kommit 40,000 nya negrer från Afrika, som tills vidare hölls internerade på Sicilien.

Sergio i Milano menade att varje regering i Italien alltid varit regeringsoduglig då de alltid fått rätta sig efter bankerna och de multinationella företagen, som i Italien dominerades av de olika maffiorna. Italiens verkliga regering hade alltid varit svartjobbssyndikaten. Vidare beskrev han hela Europa som en gammal dam i ett rikt hus med vacker trädgård, som många fattiga barn fann sig utestängda ifrån och ville komma in och leka i. Men om alla dessa påträngande barn mest är negrer och muslimer kan man smått förstå att den fina gamla damen inte vill ha dem drällande i sin ömtåliga trädgård. Gjorde Rom fel i att i det längsta hålla barbarerna utanför Roms gränser? När väl barbarerna släpptes in med början från Commodus, Marcus Aurelius' son, ledde det rakt in i den mörkaste medeltiden. Vi hade mycket att tacka Rom för men ingenting att tacka barbarerna för.

Omsider kom jag vandrandes hem till kusin Paolo med min trasiga ryggsäck och blev översvallande väl emottagen av Gabriella, som väntade med maten. Vi satt en hel timme och

diskuterade i köket innan Paolo kom hem, även deras yngste son Andrea var där, som jag inte sett på två år, numera en behaglig och grann ung man som studerade ryska, då hans flickvän Camilla arbetade i Petersburg, och vi hade en mycket angenäm afton. Efter maten bjöd mig Paolo på en öppen brasa i övre våningen varvid vi diskuterade Finland, där han var mycket intresserad av vårt hus och dess tillstånd och historia, samt hans resor i Baltikum, som han visade sina egna DVD-filmer från. De hade i juni gjort en gruppresa över Helsingfors, Tallinn, Riga och Vilnius, och i synnerhet hans filmer från Riga var mycket intressanta som förevisade Rigas fantastiska arkitektur från frihetstiden efter första världskriget, en blomstrande yppig jugendrokoko, unik i hela världen, och Korskullen, en kultplats efter frigörelsen från Sovjet, där Rigaborna envisades med att plantera en massa kors, som sovjetmyndigheterna rensade bort under dagen, varvid det under nästa natt kom till lika många kors igen. Platsen liknade närmast den judiska kyrkogården i Prag, dit Paolo och Gabri skulle resa nästa gång inklusive Budapest, som jag kunde ge dem en del tips till, som Café New York och katedralen i Esztergom. Även Vilnius var det mycket intressant att få se: en ålderdomlig och unik universitetsstad och väl Europas enda huvudstad utan en enda skyskrapa.

Morgonen därpå gjorde Paolo och jag en fantastisk cykeltur på 29 kilometer omkring i Veronas omgivningarna ända bort till Chievo och Veronas antika flygfält, som numera bara används för enmotoriga propellerplan. Chievo är en liten by i de västra utkanterna som lyckats med den formidabla prestationen att frambringa ett fotbollslag till allitalienskan. Byn är inte större än omkring 20 hus, och ändå har den utmärkt sig med ett fotbollslag i klass med de bästa (vid sidan av Veronas eget fotbollslag). Vi passerade även Veronas splitternya sjukhus, som är ett av hela Italiens viktigaste. Det hade kostat enorma pengar mitt i Italiens värsta skuldskris.

Vädret var lysande, det var inte för gassigt, och snön låg ännu kvar på bergen, som den hade gjort i Grekland. Vintern hade varit drastisk med fem meter snö, men lyckligtvis hade detta inte resulterat i laviner, utan snön smälte sakta i portioner och höll vattnet i Adige rent och klart. Förra året hade påsken varit tidig, och man hade klagat på den varma väderleken. I år var påsken extremt sen, medan snön låg kvar där det ännu förekom minusgrader.

(I nästa nummer: *Påsken.*)

Tålamodsresan, del 5: Virusproblemet.

Denna infektion manifesterade sig på flera olika områden. I Göteborg före avresan hade jag under de sista dagarna tre dagar i sträck torturerats av en rockkonsert i Slottsskogen som terroriserat och tyranniserat hela västra delen av staden med sitt infernaliska högtalarförstärkta oväsen, vilket resulterat i en hel del skriverier och debatter i synnerhet på Facebook om audiell miljöförstöring respektive ungdomens rätt att få ha roligt utan hänsynstagande till vare sig sin omgivning eller sina egna förstörda öron. Tror ni inte att samma sak upprepade sig i Leh? Bara något kvarter ifrån Lung Snön, vilket det som vanligt var omöjligt att precisera den exakta källan till, förekom från middag till efter midnatt flera dagar i sträck en ladakhisk rockkonsert med högtalarförstärkt primitiv rockmusik som bjöd på den maximala variationen av två olika ackord. Barnen grät, alla var irriterade, Legdan var helt överens med mig om att det var en hemsökelse, men, som han sade, ingen kunde göra något, då det var ett demokratiskt land, utom att komma med eftertryckliga klagomål i efterskott.

Redan efter den första förstörda kvällen rannsokade jag staden på apotek på jakt efter öronproppar efter det omistliga par jag hade förlorat. Sammanlagt besökte jag en fem-sex olika apotek. Det visade sig till min häpnad att alla öronproppar var slut överallt. Efterfrågan var astronomiskt mycket större än tillgången. Till och med Ladakh hade gått in i öronproppsåldern.

Internettrafiken stördes som vanligt av de ständiga strömavbrotten, som ideligen saboterade allt för alla, då de väsnande generatorerna var relativt få och aldrig kom i gång i tid. När jag arbetade med internet och tänkte skicka några bilder från en USB-sticka inträffade plötsligt ett strömavbrott som en blixtnedslag från klar himmel då vädret ändå var vackert, och när strömmen kom i gång igen fungerade ingenting som det skulle. USB-stickan var blockerad och kunde inte öppnas fastän alla dess filer låg oskadda kvar. Men när jag senare prövade stickan på ett annat café visade den sig vara full av virus.

Vi rensade den där på stället, det tog en dryg halvtimme, men den kunde ändå sedan inte öppnas. Ej heller gick det hemma på min lapptopp, där jag ändå rensade stickan en gång till och datorn dessutom. När jag följande dag gick tillbaka till platsen för olycksödet kunde ägaren genom sin egen dator konstatera, att stickan led av *malware*, den värsta och svåraste sortens virus, som är bäst på att gömma sig. Det skulle ta 3-4 timmar att rehabilitera den.

Samtidigt sket sig mitt Nubraäventyr, då Skarma inte kunde få ihop ett tillräckligt antal passagerare för sin jeep – det behövdes en till, medan samtidigt vädret blev sämre.

Men på kvällen återsåg jag Sandra med en ny ung schweizare Andreas hon hade hittat, med vilken hon ämnade bestiga Stok Kangri, Ladakhs högsta berg på 6100 meter. Vi hade en trevlig middag tillsammans, varunder i vår restaurang Tenzing Dickey det även uppenbarade sig en finländare, så att jag till och med fick tala svenska.

Sandra var full av historier om sina äventyr i Indien, men den märkligaste var kanske hennes besök i Darjeeling 2008. Jeepen hon åkte med vägrade köra längre än till Ghoom 8 km ifrån, då det var sent och trafiken besvärlig, så hon fick gå fram till Darjeeling. Där vägrades hon nattlogi vart hon än vände sig, då man tog för givet att hon var israelit då hon hade rakat huvud. Så impopulära trodde jag aldrig att israeliter kunde vara i Indien och allra minst i Darjeeling, Till slut fick hon ett primitivt rum där en ruta var sönder, där hon uttröttad somnade in framför TV:n. När hon plötsligt vaknade upp klockan 3 på natten var hela rummet fullt av insekter.

Det var mulet lördag morgon, men ganska snart blev det bättre, och jag började få ordning på torpet. Datorviruset höll på att åtgärdas, och Skarma fann den sista deltagaren till vår expedition, så att vi kunde fara på söndagen den 24:e.

Hela dagen gick åt till att försöka åtgärda det olyckliga USB-minnet. Till slut var det bara att ge upp. Allt var bevarat, men ingenting kunde öppnas. Det var bara att spara ytterligare åtgärder tills man kom hem till Göteborg. Allt var i säkerhet kopierat över till min gode vän Mr. Tundups dator, 15,000 bilder, en del filmer, hela mitt bibliotek, med mera, så han hade åtminstone fått ersättning för jobbet.

Jeepen till Nubra skulle avgå 6.30. Jag skulle få dela den med andra lokala och måste gå upp till ändan av staden i god tid före gryningen, så det var bara att hoppas att allt skulle gå bra.

Ideliga strömavbrott förföljde Leh hela dagen. Det värsta inträffade mot eftermiddagen. Det var lördag kväll, och hela Ladakh var utan ström. Restaurangerna fick fungera med stearinljus. Jag minns förra året i Spiti, hur hela Spiti hade nödgats klara sig utan ström i tre månader...

(I nästa nummer: *Nubra*.)

Tillbaka till Spiti, del 15: Dåligt avsked

Min födelsedag firade jag bland annat med att gå till tandläkaren. Jag hade förlorat min tandläkare i Göteborg, den utmärkte och varsamme Anders Åsbrandt, som dessutom hade anständiga priser, efter januari förra året då han gick i pension. Jag hade således inte blivit mönstrad i munnen på mer än ett och ett halvt år.

För sju år sedan hade jag imponerats av en tandläkare i Dharamsala, som räddade en visdomstand med att lyckas reparera den i stället för att dra ut den, vilket jag besökt honom för. Därmed höll den i ytterligare fem år, och jag har fortfarande en hel stump kvar efter att resten disintegrerat. Tyvärr var han inte kvar, utan jag blev i stället omhändertagen av mjuka kvinnliga händer.

Hon gjorde en detaljerad undersökning och kartlade hela munnen. Som minne fick jag en karta över tänderna med noggranna instruktioner om allt som behövde göras. Två tänder behövde dras ut, och fem tänder behövde tillsyn och uppdatering med förnyade plomber. Alltsammans gick på 20 minuter och kostade 100 rupier. I Göteborg hade samma undersökning kostat 50 gånger så mycket.

På väg upp och ner för Triund mötte jag bland annat ett danskt par och ett sällskap glada ryska damer från Moskva. Den sista dagen var emellertid värre än den första. Det var melankoliskt att se hur ett massivt uppbåd till räddningspatrull hade mobiliserats för att söka igenom bergen efter de två försvunna fransmännen medan allt man såg var bara dimma. (Följande år frågade jag om fransmännen någonsin hade återfunnits döda eller levande. Nej, de hade aldrig ens återfunnits döda.) Fastän det ösregnade hela vägen ner för berget mötte jag ideligen nya sällskap på väg uppför iförda regnställ och med hela utrustningen med hästar och ryggsäckar. Om det är något man inte skall göra är det att ge sig upp i bergen när det regnar.

På vägen ner råkade jag ut för en penibel situation i ösregnet. Det var första gången jag hade lös mage under hela resan, den hade blivit lös sedan mitt förråd av whisky och Jägermeister tagit slut, och jag hade inget val än att sitta under paraplyet utan byxor. Naturligtvis skulle det just då komma upp ett nytt sällskap. Jag besvor dem och ursäktade mig med att jag inte hade något val, och de var mycket förstående. ”Det är bara naturligt,” sade de och lät mig fortsätta och avsluta mina behov halvnaken under paraplyet i fred.

Det regnade hela eftermiddagen, som nog blev den regnigaste dagen under hela min resa, men när jag bröt upp till klockan 6 och hela tiden hade tänkt, att det i alla fall inte skulle bli svårt att lämna detta plaskhelvete, så skingrades med ens molnen, och himlen blev så blå att den inte kunde bli blåare. Plötsligt var det idealväder som härskade, och när bussen lämnade McLeod Ganj bjöd vädret på den vackraste tänkbara solnedgång.

Resan blev otursförföljd. Allt gick fel. Klockan 2 måste bussen stanna för att byta hjul. Det var tydligen punktering på gång. De höll på i det oändliga, och när de äntligen fått hjulet på plats igen läckte tydligen däcket fortfarande, så att de måste ta av det och börja om hela punkteringsproceduren från början. Under tiden gick tiden, och jag blev nervös. Mitt flyg skulle ju knappast vänta på mig. Jag påtalade detta för chauffören, och han lugnade mig med att försäkra att vi skulle vara i Delhi klockan 7. Mitt flyg gick 10.15.

Vi nådde Delhi klockan 8 två timmar försenade. Jag hade aldrig tidigare råkat ut för något haveri med denna statsägda, trygga buss. Vid busstationen påstod alla att det inte längre gick någon buss till flygplatsen. Jag måste ta en lokalbuss. Naturligtvis var detta nonsens, och vi passerade mycket riktigt senare bussen till flygplatsen, men jag hade inte tid att springa runt och

leta utan måste ta en autorickshaw. Han krävde 400 när taxan var 250. Gamarna flockar sig runt en när det är kris.

Vid Connaught Place i hjärtat av New Delhi gick autorickshawn sönder. Jag måste fortsätta med en annan, som vägrade köra mig ända fram, utan sista biten måste jag ändå ta en buss. När jag kom fram till flygfältet var klockan 9. Mitt flyg hade redan öppnat dörrarna för *boarding*.

Jag hade ju inte ätit något sedan lunchen igår och måste ändå få i mig någonting, varför jag gick till bokkaféet längst bak i terminalen. Där fungerade inte temaskinen. Förtvivlad frågade jag om åtminstone kaffe fungerade, och det gjorde det, men det fanns ingen mjölk. Med kaka till kostade det smutsiga skräplortvattnet 130 rupier, mer än en hel middag. Men jag kom slutligen med flyget – i sista minuten.

I McLeod hade jag haft ett svårt val mellan att köpa en bok av Ian McEwan som jag inte läst, ”*The Daydreamer*”, eller en liten flaska whisky. Jag föll för den större svagheten, whiskyn, då magen inte varit kurant på hela dagen, och det visade sig faktiskt vara det rätta valet. Den förde mig genom alla kriserna under natten och morgonen och återställde magen.

Trots alla dessa kriser under hela resan på löpande band – Spiti utan elektricitet, Pindalen otillgänglig för *trekking*, Jannes infektion, som jag som hans rumskamrat naturligtvis måste bli drabbad av, väntetiden i Leh som omintetgjorde Zanskar och Nubra för min del, stöket i Lamayuru med hinduerna som ockuperade mitt hotell, det förskräckliga fortsatta regnandet fastän monsunen var över, och den paniska nedresan från bergen, så måste resan betraktas som en succé – för sammanlagt under 8000 kronor under 32 dagar. Infektionen hade lyckligtvis inte gått ner i lungorna, vilket räddade resan.

Så fort man kom upp i luften och fick distans till världen blev allting bättre. Vädret var äntligen gynnsamt, och man kunde se en tredimensionell karta av hela Petersburg från 12,000 meters höjd så tydligt, att till och med Nevskij Prospekt kunde urskiljas. Vi flög över Estland och sedan över Finska Viken rakt över Hogland, så att man kunde studera även denna ö i detalj och därefter hela Pellinge skärgård med Sandö och Virskär i centrum. Vidare såg man hela Sarvsalö med Tavistholmarna hur tydligt som helst innan vi serverades även hela Borgå från luften före landning vid H-fors. Säkerhetskontrollen där var lika massivt enerverande som alltid med tusentals i köerna, mest bara japaner, som också blockerade passkontrollerna i oändliga köer. Man längtade upp i luften igen och nästan tillbaka till Himalaya – vid en kort genomgång av min e-post på Vanda förelåg ett erbjudande från Finnair om bara 3900 till Delhi. Man var beredd att slå till genast.

Johannes hade rekommenderat för mig att besöka en ny hippiekoloni ovanför Dharamsala mellan Bhagsu och Dharamkot, som verkade vara något liknande det berömda Auroville nere i söder – ett idealsamhälle drivet helt ideellt utan kostnader med bara grön energi, ayurvedaklinik, avståndstagande från alla miljögifter inklusive skvalmusik, internationell inriktning, med mera, som gjorde reklam för sig som ”den nya hippiegenerationen”. Det skulle vara den fjärde i så fall sedan 60-talet. Denna rörelse fortsatte alltså otvivelaktigt att blomstra och finna nya vägar bort från det giftiga samhället. Regnandet omintetgjorde mina möjligheter att söka mig ditåt, då jag inte visste exakt var det låg och jag prioriterade bergen, men nästa gång skulle jag gå dit och se närmare vad det handlade om.

Föreseningsresa med komplikationer, del 13: Frukost i Jorethang

Från den idealiska paradistillvaron hos Lama Yonda till kaoset i hotellstaden Pelling, där buller och stress var det huvudsakliga som gällde. Lama Yonda var helt överens med mig om det globala ljudmiljöförstörelseproblemet, som fortsatte att bli värre för varje år, genom TV:ns hjärntvätt, bilarnas hänsynslösa dunka-dunk, caféernas högtalarterror, och så vidare, och han vidhöll, att människor som går på sådant, hör på det och accepterar det utan vidare börjar som hjärndöda och slutar som döva, då de hela tiden måste skruva upp volymen för att höra i takt med att de bedövar hörseln.

Vad som naturligtvis låg Lama Yonda allra närmast om hjärtat var Sikkims efterlängtnade frigörelse från Indien. Det var Indira Gandhi som tvångsanslöt Sikkim med det latent hotet från Kina som ursäkt, ”Om inte vi tar Sikkim gör Kina det,” med en rad tvångsarresteringar av oskyldiga som brutalt resultat utom kungahusets sammanbrott, som hon inte var direkt skyldig till men som blev resultatet av hennes övergrepp. Kritiken mot henne har hårdnat under de senaste åren, då det till och med har framkommit att mordet på henne kan ha varit en konspiration inifrån, medan Lama Yonda var full av respekt och beundran för Sonia Gandhi, som med det handikappet att hon är italienska ändå lyckats hålla samman partiet och lyckats styra en klok och försiktig politik med förtroende och framgång.

Tyvärr kunde jag inte hjälpa honom med hans internet, då servern låg nere i hela Pelling. Någon menade att någon kapat en viktig kabel någonstans. Det fungerade i förrgår, det fungerade inte igår, det skulle ha varit fixat idag men var det tydligen inte, och hela detta nyckfulla trassel med ett internet och WiFi överallt som bara upphör att fungera hela tiden är olidligt irriterande.

När jag på kvällen återvände till honom kunde jag åtminstone hjälpa honom komma till rätta med de mest användbara programmen, som *word* för att skriva brev och dokument. Den här gången föredrog jag whisky, då hans *chang* kvällen innan fått mig att nödgas gå upp och kissa varannan timme hela natten, och whiskyn var minsann effektivare i större koncentration. Vi pratade framför allt om det globala problemet med förekomsten av kärnvapen, nio länder hade sådana, USA, Ryssland, Storbritannien, Frankrike och Kina fullt utvecklade sådana, Indien, Pakistan och Nordkorea i mindre skala, och Israel med okänd kapacitet, medan Iran eventuellt var i vardande. Han var mycket imponerad av min skildring av Costa Rica, som skrotat alla sina vapen och militärväsen redan för länge sedan (1948) i ett föregångsexempel för hela världen, som tyvärr hittills ingen efterföljt.

Han var mycket noga med att framhålla, att för att få komma och arbeta vid hans skola som utlänning måste man ansöka om ett särskilt visum om ”arbete utan lön” (*employment without salary*) vid sitt eget lands ambassad. Kanadensiskan hade verkligen ställt till det för honom och hans skola, men det fanns ändå en väg ut. Vi utbytte email-adresser och hoppades på så sätt kunna stå i närmare och bättre kontakt än tidigare. Vi hade trots allt vår sedan 13 år grundade ”*Sikkim-Swedish Friendship Society*” att verka i enlighet med. Han var 74 år och alltjämt mycket vital och verksam och jag bara 62, så vi hade även framtiden för oss.

När jag lämnade Pelling var Kanjenjunga helt höljt i moln för första gången sedan min ankomst till Darjeeling för 10 dagar sedan, så det var inte svårt att lämna Pelling. Det märktes att säsongen var förbi. När vi kom till Gyalshing 10 km och 300 meter längre ner var alla kaféer stängda, så det var omöjligt att få frukost. Jag fick vänta till Jorethang och nöja mig med min whisky så länge.

I Jorethang efter 3 timmar och 5 mil fick jag genast plats på en jeep till Darjeeling, men det gavs ändå tid för en försenad frukost, trodde jag. Jag försökte undgå denna i ställets kantin, men det visade sig där att de inte ens hade te. Vad de hade var whisky.

Vid mitt bord landade två unga män som naturligtvis var intrigerade av mitt främmande utseende. Man vill i Indien alltid veta varifrån jag kommer, och sedan är min lycka gjord. Dessa båda var redan tämligen runda under fötterna men insisterade på att få bjuda mig på ett glas. Detta hade jag ingenting emot, då jag inte såg några andra frukostmöjligheter. Till frukost fick jag således ett bräddfyllt glas med *Honeybee Sikkim Whisky*, som faktiskt hade en angenäm smak av honung. Utan annan frukost blev naturligtvis effekterna kännbara, men det gjorde ingenting. Jag kunde inte klaga över denna whiskyfrukost som jag fick gratis.

Vid gränsposteringen härskade en översittarsoldat som kunde tyda min andedräkt. Han hotade mig med handbojor om jag vågade resa med jeep i Sikkim berusad igen. Det är tydligen i hela Indien förbjudet att färdas i jeep eller buss under alkoholpåverkan, medan chaufförerna får röka eller tugga vad som helst för att hålla sig vakna. Han hälsade mig dock välkommen tillbaka till Sikkim nästa gång.

Som medpassagerare hade jag turen att få en ung kultiverad filmkritiker från Litauen. Han var dessutom vittberest och gift, hans hustru var för närvarande på ett kloster i Nepal, och under resans gång upp till Darjeeling (21 kilometer för 120 rupier men bara starkt uppför hela vägen) diskuterade vi ingående Dostojevskij (med litauiskt och finlandssvenskt påbrå), Polanski, Ingmar Bergman, Andrzej Wajda, Alf Sjöberg, Jan Troell och Lars von Trier. Han kom nu till Darjeeling för första gången efter ett omfattande *trekking*-program i Sikkim, han kom just utpumpad från Tashiding, dess mest formidabla kloster, så jag tog honom med till mitt lokus i *Tower View*, där vi fick dela ett trebäddsrum för 200 rupier var. Sedan tog jag med honom på en välbehövlig lunch som äntlig kompensation för alla uteblivna frukostmöjligheter.

Han berättade att sikkimeserna förr i tiden brukade inleda sin arbetsdag med inhemsk whisky för att få upp kroppsvärmen. Frukosten tog de sedan med sig i ryggsäck till arbetsfälten. Whisky har alltså alltid varit en naturlig dagligvara i Sikkim ungefär som mjölk med den skillnaden, att mjölk har det ibland varit brist på men aldrig whisky.

(I nästa nummer: *Sista dagarna i Darjeeling.*)

Kalasresa med förvecklingar, del 4: Försenad diwali i Manali

Jag fick i alla fall vara med om den sista Diwalidagen. Vi hade kommit överens om att jag skulle ta mig upp till Taras hus senare på eftermiddagen, men försovningen försenade mig från början, och jag fick mycket att bestyra om under dagen, då det mesta denna söndag var stängt. Det var svårt att hitta något öppet internetcafé, och även mitt gamla café vid vattnet i Old Manali var otillgängligt, då det var invaderat och sprängfyllt av indiska turister. Jag blev klar först klockan 5, och då började det regna.

Vägen upp var svår i regnet, då stigarna var leriga och paraplyet hela tiden fastnade i trädgrenarna. Tre gånger gick jag fel, det mörknade redan, och till slut fick jag gå tillbaka en lång sträcka till det sista hus jag hade passerat och fråga om vägen. Det visade sig att Taras hus var huset under detta, bara 25 meter nedanför.

Lyckligtvis kom jag därmed ändå fram före skymningen, och samma festligheter vidtog som förra året. Vi firade Diwali med en festmåltid och whisky med underhållning på TV av National

Geographic, som bjöd på hisnande naturfilmer från Canadas yttersta vildmarker, där man fick se isbjörnar jaga och fånga lax i forsarna, ett spektakulärt envig mellan en varg och en bisonoxe, en järv i farten i konkurrens med korpar om ett kadaver och andra fantastiska naturscenerier.

Denna familj lade sig tidigt och steg upp tidigt, i princip var det sovtid från 8 till 6, och det var svårt att hänga med i den rytmen. Mest låg jag vaken, men det blev ändå en god natts sömn. De flesta i familjen snörvlade och var förkylda, men jag tror jag kom undan med livet den här gången. Efter den tidiga uppstigningen hann jag ner till Greenland lagom till frukost klockan 8. Vädret var ypperligt, men det varade inte så länge.

Det var förundransvärt hur Manali fortfarande var övermättat med indisk medelklassturism fastän Diwali var förbi. Det förekom oöverskådliga kilometerlånga trafikstockningar båda de följande dagarna och särskilt uppe i Vashisht och i Old Manali. På det senare stället kom jag inte in på mitt gamla stamkafé vid vattnet då det var överfullt dag efter dag.

Men det värsta var vädret. Redan tisdag morgon var vädret illavarslande med tunna molnslöjor överallt, som inte skall uppstå förrän efter middag. Redan vid middag mörknade det och blev alldeles molnigt. Regnet bröt ut till kvällen med nya temperaturfall på tio grader eller mer. Snön smälte inte längre på bergen.

På rummet gick dagstemperaturen inte längre över 15 grader, medan jag med att täta dörrspringan till balkongen lyckades hålla nattemperaturen vid 14, men det kändes hur det blev kallare för varje dag.

Min värd på Rangoli, mitt matställe i Vashisht, bekräftade att vintern hotade bli tidig i år. Annars hade sommartemperaturer ännu brukat vara vanliga i november.

Detta hotade min resa. Förra året hade det snöat på mig i Dharamsala, vilket fått mig att uppge planerna på Garwhal och Kumaon. Skulle det gå lika illa i år?

För första gången någonsin i Indien hejdades jag nu av en polis. Han ville se mitt pass och visum. Dessa låg på hotellet, och polisen mötte jag på stigen på väg ner från Vashisht. Han frågade mig om innehav av cannabis. Jag försäkrade honom att jag inte rökte någonting alls utan bara drack, och det gjorde han också. Han hotade dock med att komma och undersöka mitt pass på Greenland.

När jag berättade detta för min värd blev han bekymrad. Han hade inte anmält mig som gäst hos polisen, vilket tydligen varje hotell är skyldigt att göra med varje ny gäst. Jag trodde dock inte att polisen skulle besvära sig mera över mitt fall (med bara böcker i den medhavda påsen), och det gjorde han inte heller. Min värd tog dock en fotokopia av mitt pass att ha till hands i fall att, och jag lovade att hädanefter alltid bära mitt pass på mig.

Vädret bättrade sig, och den femte dagen var den första dagen på min resa utan regn. Det verkade bli njutbart igen. Tara dök upp och bjöd mig till ännu en middag hem till sig, och jag började liksom förra året sätta mina planer på Garwhal och Kumaon i fråga. Jag kunde knappast någonstans i Himalaya få det bättre än jag hade det i Manali i ett gott hem med goda vänner omkring mig i en idealisk miljö av idel sköna berg, även om det var kallt när inte solen sken, men nu sken den, vilket föranledde mig att ändra mina planer.

Möjligheten att färdas direkt med nattbuss till Rekong Peo infann sig. Vi hade kommit därifrån med nattbuss med Janne, Halvar och Bertil för tre år sedan, och då hade vi inte gjort Rekong Peo ordentligt. Jag hade aldrig fått uppleva Kalpa ordentligt, den gamla huvudstaden i Kinnaur strax ovanför, och nu såg jag chansen.

När jag berättade för mina vänner om mina planer på Rekong Peo ringde de genast upp en släkting som bodde där och förhörde sig om hans eller hennes möjligheter att ta hand om mig. Det visade sig att den familjen bodde i Sangla någon mil därifrån.

Torsdagen hade vi vår andra middag hos Tara, men det var utan whisky den här gången. De små barnen slogdes om att få sitta bredvid mig tills de kom på att de kunde sitta på var sin sida om mig. De var båda i treårsåldern.

Det blev liksom en avslutning på Manali-séjournen, som då blev en hel vecka sammanlagt. Jag hade ett helt dygn kvar, som dock troligen bara skulle innebära de vanliga promenaderna till och från Vashisht och Old Manali med den främsta målinriktningen på att bara ta det lugnt.

(I nästa nummer: *Kalpaäventyret*)

Världens bästa böcker och filmer

En kollega utbad sig ett förslag till två tio-i-topp-listor över världens bästa filmer och författare. Så här löd svaret efter en månads betänketid:

Filmer:

1. Vertigo (Hitchcock)
2. Lysande utsikter (David Lean 1946)
3. De röda skorna (Powell-Pressburger)
4. La strada (Fellini)
5. En natt att leva (Carol Reed 1947)
6. Cykeltjuven (Vittorio de Sica)
7. Leoparden (Visconti)
8. Lawrence av Arabien (David Lean)
9. Ballad om en soldat (Sovjet 1958)
10. Citizen Kane (Orson Welles)

Litteratur:

1. Bibeln
2. Homeros
3. Dante
4. Aiskylos, Sofokles och Euripides
5. "Shakespeare"
6. Victor Hugo
7. Charles Dickens
8. Dostojevskij
9. Leo Tolstoj
10. Stefan Zweig

Placeringen av Dostojevskij före Tolstoj försvarades med uppfattningen att Dostojevskij var den större konstnären. Man har även ifrågasatt detroniseringen av *Citizen Kane*, men många kritiker är överens om dess övervärdering, och i all sin storhet kan Orson Welles ibland vara ganska okänslig och avskräckande cynisk. En annan har önskat en tio-i-topp-lista på enskilda böcker hellre än på författare. En sådan blir betydligt svårare att försöka iordningsställa, så det får vänta så länge.

Göteborg den 2 mars 2015